

DRUŠTVENA KULTURA

Oddelek za družbeno kulturo je bil v Slovenskem etnografskem muzeju kot samostojna enota ustanovljen v zgodnjih sedemdesetih letih, torej dobrih petdeset let po tem, ko je Etnografski institut postal leta 1923 samostojen Kraljevi etnografski muzej v Ljubljani. V tem se kaže tudi večdesetletna usmeritev muzeja oziroma etnološke vede nasploh. V prvi številki Etnolo-

ga namreč iz navedenih "posameznih delovnih panog" spoznamo, kaj je zanimalo prve muzejske kustose in raziskovalce: ljudska arhitektura, kmečki mobilijar, noše, ljudsko slikarstvo, literatura o narodni pesmi, epih in vraževerju in ljudska glasba.

S socialnim življenjem so se posamezni raziskovalci sicer ukvarjali že tudi pred ustanovitvijo samostojne enote, vendar so bile te raziskave več ali manj sporadične in niso vodile (vsaj v okviru muzeja) v kakšno večje oziroma bolj načrtno delo. Pomembnejše publikacije in dela dr. N. Kureta in dr. S. Vilfana so nastajale zunaj muzejske institucije, v predvojnem Etnologu pa so tudi redki članki, katerih avtorje zanimajo posamezna področja socialne kulture.

Šele s prodiranjem spoznanja, da se etnologija ukvarja z vsem, kar naj pripomore k prikazovanju življenja v kakem obdobju in predvsem v različnih družbenih plasteh, so se etnološki preučevalci nehali izogibati temam in področjem, ki v starejši etnologiji niso imele večje tradicije.

Nekakšna nepisana pravila, ki pa so v muzejskem primeru odveč in kvečjemu utesnjujejo področje dela, so bila vzrok, da so se v novo ustanovljenem Institutu za slovensko narodopisje pri SAZU (1951) dokončno opredelili za teme, ki so neposredno segale na področja tako imenovane duhovne in socialne kulture. S tem je bilo delo razdeljeno na muzej in institut: muzej, ki naj bi bil po naravi dela (snovni prikazi-razstave) bolj pripraven

za zbiranje ostankov materialne kulture, kar je, mimogrede povedano, delal že od svoje ustanovitve naprej, in institut za narodopisje, katerega člani so v okviru nove in samostojne institucije nadaljevali delo, ki so ga opravljali že kot sodelavci nekaterih terenskih ekip Slovenskega etnografskega muzeja pod vodstvom ravnatelja dr. Borisa Orla, omejeno pa je bilo že takrat v glavnem na področja duhovne in socialne kulture. Tako so v muzej v teh letih tudi prihajali podatki in predmeti s področja šeg, vraževerja, ljudske glasbe, prava, družinskih odnosov predvsem v zvezi z vsakoletnimi terenskimi raziskovanji in se torej ti podatki in fotografije hranijo v muzejskem arhivu (glej naštete sodelavce in teme njihovega raziskovanja v članku A. Simikič:¹.....). Največje delo na tem področju je opravil dr. Sergij Vilfan v publiciranem delu²..., mišljeno pač v tem smislu, da je bil muzej kot institucija pobudnik in plačnik vsaj začetnih ali vzporednih terenskih raziskav.

Z nabiranjem materialnih ostankov s področja socialne kulture, razen mask, se v okviru Etnografskega muzeja ni načrtno ukvarjal nihče. Prav tako je bilo raziskovanje te kulturne sfere odvisno v glavnem od osebne afinitete raziskovalcev, pridobitve materialnih ostankov pa so bile čestokrat odvisne od naključnih najdb na terenu. Raziskovalna politika muzeja je bila odvisna od splošnih teženj in razvoja etnološke znanosti na Slovenskem.

V letu 1963 naj bo posebno omenjena razstava o slovenskih maskah, ki se je zelo uspešno lotil novi ravnatelj muzeja dr. B. Kuhar. S tem je bil nekako prelomljen tabu o delitvi dela med Institutom za slovensko narodopisje in Slovenskim etnografskim muzejem. Znanstveno obdelane maske (na tem področju je več desetletij delal že tudi dr. Niko Kuret) so zbrali in rekonstruirali v muzeju, ki je po deponiranju teh predmetov dobil zagotovo eno največjih zbirk ljudskih mask v Sloveniji in s tem tudi osnovo za nov kustodiat.

Zavedati se moramo, da so muzejski oddelki po svoji sedanji zasnovi orientirani na razdelitev na t.im. tri kulture: materialno, družbeno in duhovno

in da so se oddelki ustanavljali prav v zvezi z zbirkami ali drugače povedano: kjer ni zbirke, ni oddelka.

Slej ko prej bo razvoj vede, torej razvoj etnologije, ki naj preučuje način življenja v posameznih dobah, sprožil tudi reorganizacijo muzejskih oddelkov. Oddelki, kakršne pojmuje sedaj, so grajeni v glavnem na posameznih predmetih, ki so razporejeni in tudi vrednoteni stilno in tipsko. Predvsem v prejšnjih časih pa so jih tudi zbirali večidel predvsem glede na estetski učinek ali celo netipičnost. Vsak varuh zbirke je lahko vesel, če so "njegovi" predmeti lepi, stari in vredni, vendar pa naj bi ta vrednost vedno tudi nekaj povedala v širšem diapazonu. Dejstvo je, da se je včasih težko upreti pritisku časa in njegove mode tudi pri zbiranju posameznih vrst predmetov.

Pred drugo vojsko se je s preučevanjem pomembnega dela tako imenovane socialne kulture, z otroškimi igračami ukvarjal dr. N. Kuret, ki pa ni nikoli sodeloval pri ekipah dr. Orla. Njegovo delo je nastajalo zunaj muzeja; igrače, ki so po različnih poteh prišle v muzejske depoje, pa so bile večinoma priključene kustodiatu za ljudsko umetnost.

Že ob koncu šestdesetih let se je v okviru muzeja in v povezavi z idrijskim muzejem začelo raziskovanje življenja idrijskih rudarjev. V timskem delu muzejske ekipe je bila posebna pozornost posvečena tudi širši družbeni kulturi. V tej socialni plasti in prav na idrijskem območju je bila tipična afiniteta ljudi do združevanja in delovanja v različnih društvih. Zato smo se začeli ukvarjati s to stranjo družabnega življenja, ki naj bi obsegala preučitev formalnih in neformalnih društev oziroma skupin.

Materialni ostanki so bili razmeroma maloštevilni, zato pa so v muzeju začeli urejati obširno kartoteko s podatki o društvih in so jo občasno nadaljevali tudi še naslednja leta in obsega danes okrog 200 listov. Prav tako se je ob tej priložnosti povečala fototeka s posnetki o društvih, ki jih je bilo prej v muzeju bore malo.

Nekako istočasno je potekala raziskava gostilniške obrti, ki pa je bila namenoma vključena v kustodiat socialne kulture prav zaradi načina obdelave. S svojimi izsledki naj bi poudarila predvsem socialni moment, oziroma gostilno kot medij za družabno kulturo.

S tem v zvezi je potekalo etnografsko delo po precejšnjem delu Slovenije, prav tako pa tudi zbiranje predmetov, s katerimi naj bi ob razstavi prikazali svoje izsledke. Tako je nastala obširna zbirka gostilniških predmetov, ki je nismo razdeljevali po različnih kustodiatih, kar naj bi po doslej veljavnih načelih naredili, ampak je ostala skupaj, ker smo bili mnenja, da je kot takšna najbolj povedna – prav v zvezi s socialno kulturo.

V njej so številni predmeti iz tako imenovane notranje opreme, kar pomeni 123 krožnikov, 99 kozarcev, 156 kosov jedilnega pribora, itd. Posebne omembe je vredna zbirka starejših pivskih kelihov in vrčkov. Ne glede na starejšo, še danes uporabljano klasifikacijo, tudi med predmeti notranje opreme do sedaj ni bilo v muzejskih depojih omenjenih predmetov, ali pa jih je bilo vsaj zanemarljivo majhno število. Ob istem času je muzej pridobil tudi nekaj pohištva, ki je bilo v rabi v gostilnah (30 kosov) in je bilo kot tako tudi inventarizirano in shranjeno v posebnem depoju za gostilniške predmete.

Ponovno omenjamo, da je bil to prvi poskus, da bi pod predznakom t.i.m. družbene kulture zbrali vse predmete, ki so bili obdelani v zvezi s kakim področjem, v konkretnem primeru z gostilnami. Po do zdaj veljavnih navadah bi morali namreč to zbirko razdeliti na več področij. Pri tem bi morali računati, da predmet sam po sebi, torej iztrgan iz že obdelane teme, ne bi bil več v tolikšni meri poveden, kot je v zvezi z ostalimi, ki ga pojasnjujejo.

Zbirka gostilniških predmetov je bila obdelana tudi v razpravi, ki je izšla kot vodnik po razstavi pod istim imenom kot sama razstava leta 1981. Polnoma enakovredno se predmetom pridružujejo tudi fotografije, ki so bile nabrane (predvsem iz starejših časov) ali na novo posnete. Zaradi ustaljenih navad in lažjega deponiranja so urejene v fototeki, arhiv pa je prev-

zel tudi razne dokumente in rokopise s tega področja.

Ker je bil predmet raziskave dovolj populariziran z razstavo, istočasno pa tudi s številnimi članki v dnevnem časopisju (glej hemeroteko iz leta 1981), oddajami v radiu, je postala zbirka tudi po razstavi, ko je bila prenešana že v depoje, zanimiva za mnoge obiskovalce, oziroma tudi uporabnike. V zvezi s pojasnili o gostilničarstvu se je v muzeju oglasilo več deset študentov, arhitektov in drugih, ki so se v glavnem zanimali za notranjo ureditev pa tudi za historiat posameznih gostiln. Razstava je bila prepeljana tudi v Beograd v Etnološki muzej, kjer je vzbudila precejšnje zanimanje.

Z občasnimi nakupi gostilniških predmetov, kolikor jih pač dopušča finančna politika muzeja, se zbirka širi. V zvezi z raziskavo je nastajala tudi omembe vredna kartoteka gostiln z vsega slovenskega ozemlja. V njej so podatki o starosti gostilne, o njenih lastnikih, o eventualnih preureditvah in podobnem. To je zbirka podatkov, ki občasno narašča in se širi.

V letih okrog 1980 se je v Slovenskem etnografskem muzeju začelo zbiranje otroških igračk. Do tedaj jih je bilo v muzejskem fondusu inventariziranih bore malo, v muzej pa prispele več ali manj po naključju, oziroma ob kampanjskem zbiranju v času terenskih ekip. Načrtno pa se z zbiranjem ni ukvarjal nihče od etnologov, zaposlenih v muzeju, dasiravno so vprašalnice muzejskih ekip vsebovale tudi po nekaj vprašanj v zvezi z otroškimi igrami. Več ali manj je bilo odvisno od posameznika, če se je lotil te teme.

Isto bi veljalo tudi za način zbiranja ljudskih noš, kjer bi glede na možnosti prav gotovo lahko zbrali kaj več otroških oblačil, obutve ali stvari za dojenčke, če bi bile pobude za to večje. Ne glede na današnjo modo zbiranja otroških igračk so večje muzejske ali zasebne zbirke v Evropi nastajale že davno pred začetkom druge vojske.

Moramo priznati, da tudi zbirka otroških igračk Slovenskega etnografskega muzeja, ki je nastajala ob pripravah za razstavo, ni velika in zaenkrat tudi

še ni popolno obdelana. V muzeju si prizadevamo, da bi jo povečali, zakaj ne glede na velikost ali pomembnost je končno edina, ki v slovenskih etnografskih muzejih ali zbirkah sploh obstaja. Zato si v muzeju prizadevajo, da bi se zbirka povečala, saj bi le tako lahko prikazali tudi to stran življenja na Slovenskem.

Kakorkoli, ob razstavi in zbiranju predmetov, igračk in fotografij je bila javnost obveščana s časopisnimi članki. Kot večja donatorja sta se pojavili dve tovarni otroških igračk: Ciciban iz Mirna in Mehanotehnika iz Izole, ki sta podarili muzeju 30 predmetov. Od starejših igračk imata po kriteriju zbiralcev največjo ceno dve porcelanski punčki iz konca 19. stoletja, po etnoloških kriterijih pa so prav gotovo najbolj cenjene doma izdelane igračke, ki jih je 15. Vseh skupaj jih je okrog 100.

Naslednja večja razstava v okviru tako imenovane socialne kulture oziroma pod okriljem tega kustodiata, je bila raziskava o oblačilih ljubljanskih prebivalcev v času med obema vojskama. Tudi tukaj se je pojavilo podobno razmišljanje o vprašljivosti te teme v okviru nekakšnega predalčkanja v družbeno kulturo.

Lahko pa ga zagovarjamo s kompleksnostjo raziskave, ki je svoj glavni pomen iskala v družbeni pogojenosti oblačilnih zakonov tako na strani oblačilnih obrtnikov ali prodajalcev kot tudi tistih, ki so obleko kupovali ali nosili. Z drugačnim raziskovalnim pristopom bi temo nemara lahko uvrstili med obrt ali med nošo. Predmeti, ki so nam pojasnjevali obravnavane družbene stalnice, so skupaj tvorili celoto z največjo pripovedno močjo. Po razstavi so bili deponirani, vsaj začasno v depo socialne kulture.

Na novo je bilo tako pridobljenih okrog 250 predmetov, oblačil, klobukov, obrtniških strojev in pripomočkov. Ob tej priložnosti je bilo pridobljeno tudi več kosov razmeroma dobro ohranjenega ženskega, moškega in otroškega spodnjega perila. Med zanimive nove predmete lahko prištejemo tudi 57 kosov revij iz zadnjih 80 let, precejšnje število rokopisov (naročniški zvezki in knjige, stari kroji) ter zanimivih primerkov starih knjig o

krojenju in šivanju. Razstava je izkoristila tudi pripovednost starih fotografij, ki jih je bilo na novo pridobljenih s tega področja 223.

Zbirka je torej obdelana, seveda pa še ni zaključena.

Ob razstavi je izšel obširen katalog, javnost pa je bila obveščena še po občasnih člankih in obvestilih v časopisju, radiu in televiziji.

V zvezi z raziskavo o oblačilih pa se je pokazal še nov problem, ki zadeva več muzejskih zbirk in o katerem najbrž še ni bila izrečena zadnja beseda. To je namreč problem tako imenovane urbane etnologije, ki si je v svetu in tudi pri nas že dodobra utrla pot, pa ji je bila do zdaj očitno na Slovenskem priznana vrednost šele na raziskovalnem ne pa tudi na muzejskem področju. Ravno v zvezi z zbiranjem predmetov so se pojavila vprašanja o podvojenem delu, ki naj bi potekalo med etnološkimi in kulturno-zgodovinskimi zbirkami oziroma muzeji. Zagovarjamo tezo, da je etnološki kriterij pri zbiranju predmetov dovolj tehten vzrok, da enakovredno ruralni nastaja v etnološkem muzeju tudi urbana zbirka. Predmeti te zbirke naj bi bili zmožni predstaviti in prikazati način življenja mestnih prebivalcev, pa naj bodo to delavci, obrtniki, trgovci, skratka konglomerat naseljencev v določenem času.

Dobrepoljski dolini, so masoj obogatelo z maskami in posameznimi rekviziti, povezanimi z maskami "dobrepoljskih maskar" (l. 1950).⁴

Prav tako je akcija tega inštituta v sodelovanju s sodobnimi etnografskega muzeja pri proučevanju mask v Brkinih, prinesla v muzej skorajda popolno zbirko "škoromatov" (l. 1962).⁵

Po raziskavah Inštituta za slovensko narodopisje SAZU in EMI bobinjskih staroletnih šev, je muzej pridobil prve kompletne maske utepavcev iz vsebi ob Bobinjskem jezeru. (l. 1958).⁶

Leta 1963 je pripravil muzej veliko razstavo "Slovenske ljudske maske". Ta razstava je "... nastala v želji, da bi zbrali na enem mestu, če so ne vse, pa vsaj večino naših ljudskih mask. To nam je narekovala dolžnost,